

Yhteenveto

Reformaation yhteydessä Kustaa Vaasan käynnistämä kirkollisten rakennusten takavarikointi sai aikaan monia muutoksia rakennusten ja tonttien omistuksissa ja käytössä. Oletettavasti uudet omistajat ylläpitivät ja kunnostivat rakennuksia resurssiensa, käyttötarpeidensa ja tavoitteidensa mukaisesti aikakauden tyyliuuntausten mukaan. Säilyneet kirjalliset tiedot paljastavat kuitenkin valitettavan vähän rakennusten kunnostustoimista ja ulkonäön muutoksista uuden ajan alussa ja keskiajalta säilyneet tiedot näistä seikoista ovat vieläkin niukempia. Arkeologisten kaivausten avulla saadaan selville, missä rakennukset ovat sijainneet, minkä kokoisia ja tyyppisiä ne ovat olleet ja mitä materiaaleja niiden rakentamiseen on käytetty. Selville saatavat seikat rajoittuvat kuitenkin useimmiten rakennusten alimpiin osiin ja kellareihin, jotka usein ovat voineet säilyä käytössä pitkäänkin, kymmeniä, jopa satoja vuosia, vaikka niiden yläosiin on kohdistunut tuhoja ja purku- sekä jälleenrakennustoimia. On hyvin todennäköistä, että uudet omistajat – niin kruunun kuin porvaristonkin edustajat – ovat ilmaisseet omistajuuttaan ja vallan vaihdosta muuttamalla rakennusten ja elinympäristönsä ulkonäköä, jotta ero entiseen konkretisoituisi myös visuaalisesti ja muutos sinetöisi samalla heidän oikeutensa uuteen omistukseen.

Rakennuksiin ja infrastruktuuriin kohdistuneiden muutosten lisäksi reformaation vaikutus näkyi kaupunkialueen käytössä ja asutetun alueen laajentumisena. Kirkon omistuksessa olleiden maa-alueiden takavarikointi mahdollisti kruunun aktiivisemmän rakentamis- ja asutuspolitiikan niillä alueilla, jotka olivat aiemmin tuottaneet tuloja kirkolle tai muutoin palvelleet kirkon toimintaa. Kun tarkastelemme Turun kaupunkikuvaa ja sen muutoksia kokonaisuudessaan 1500-luvun alkupuolella, voidaan kuitenkin todeta, että reformaatiota enemmän muutoksia aikaansaivat kaupunkia tuhonneet tulipalot, jotka antoivat mahdollisuuden kaupunkikuvan muutoksille raivaamalla pois vanhaa uuden tieltä. Suuremmat asemakaavalliset muutokset tapahtuivat Turussa kuitenkin vasta 1600-luvun puolella. Vuosisatojen aikana tapahtuneista hävityksistä sekä uskonnollisista, poliittisista ja ideologisista muutoksista huolimatta kaupungin symboleina ovat sen perustamisesta lähtien olleet Aurajoen suulle rakennettu linna ja Unikankareen kummulle rakennettu tuomiokirkko, jotka tervehtivät Turkuun saapuvia tulijoita yhä tänäkin päivänä.

Olkasalvottu nurkka 1300-luvulle ajoitetusta rakennuksesta. Turun museokeskus / Martti Puhakka.

Suvianna Seppälä

Piispan taloudellinen asema ennen ja jälkeen reformaation

Turun piispa oli keskiajalla hallinnollisen valta-asemansa lisäksi myös Suomen alueen varakkain henkilö. Varakkuuden ilmentymiä olivat muun muassa Kuusiston linna, Koroisten kartano, osuudet merkittäviin lohikoskiin ja lukuisa määrä piispan lampuottiloja, joiden viljelijät maksoivat vuotuisen vuokransa ja veronsa piispalle.

Piispan taloudellisen toiminnan perustana ja vaurauden ylläpitäjänä toimi ns. piispanpöytä. Se piti sisällään kiinteistöjä: linnan, kartanoita ja maatiloja ja niiden vuotuisen tuoton. Samaten piispanpöytä tarkoitti piispan oikeutta kerätä veroja alueeltaan ja vielä kolmanneksi oikeutta nauttia prokuraatiota eli kestitystä virkamatkoillaan.⁵⁹ Piispa sai käyttää vapaasti piispanpöydän vuotuisia tuloja, mutta pääomaa ei saanut pienentää virkakauden aikana kuin pakottavassa tarpeessa.⁶⁰

Kuusiston linna asuinresidenssinä

Kuusiston linna, jota jo 1420-luvulta lähtien kutsuttiin nimellä *castrum*⁶¹, oli 1500-luvulla yksi maan suurimmista ja komeimmista ruhtinaslinnoista kalkkikivisine latioineen, kaakeli- ja hypokaustiuuneineen ja tiilikattoineen.⁶² Maan vauraimmalla miehellä, piispalla, oli näköisensä residenssi. Piispan asuinpaikkaa, kartanoa (*curia*), alettiin rakentaa Kuusiston saaren itäosaan pienelle kalliosaarelle jo 1200-luvun lopulla, mutta kivilinnan rakentaminen on ajoitettu pääosin 1300- ja 1400-luvuille. Piispainkronikan mukaan linnaa on rakennettu erityisen paljon Magnus Olai Tavastin aikana 1400-luvun alkupuoliskolla.

Tällä hetkellä linnasta on jäljellä vain pohjakerros, mutta säilyneiden muuriosien perusteella on voitu arkeologisissa kaivauksissa todeta, että linna on ollut kolmikerroksinen. Pohjakerros on ollut lähinnä varastokäytössä ja esimerkiksi leipomona. Piispan asuinhuoneet lienevät sijainneet tuhoutuneessa kolmannessa kerroksessa. Selkeästä puolustusellisesta tehtävästä kertovat linnan useat tornit

Kuusiston piispanlinna raunioitui reformaatioaikana. Nykyisin linnasta voi vielä hahmottaa ensimmäisen kerroksen huoneita, linnapihoja ja esilinnan muureja. Kuva: Janne Tunturi.

sekä puolustusmuurit: päälinnan tiilestä rakennettu kehämuuri, esilinnan muurit sekä kolmantena paaluvarustus meressä, joka löydettiin vuonna 1992.⁶³

Myös piispan maaomaisuudessa selvin keskittymä oli nimenomaan Kuusiston linnan ympäristössä. Keskiajan lopussa piispanpöytään kuului koko maassa yhteensä 247 tilaa, joista valtaosa sijaitsi Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa.⁶⁴ Näistä piispan tiloista yhteensä 55 tilaa sijaitsi Kuusiston linnan läheisyydessä joko Kuusiston saarella tai muualla Piikkiön pitäjässä.

Jo reformaatioajan alussa, kesäkuussa vuonna 1528, Kustaa Vaasa antoi käskyn rahvaalle purkaa Kuusiston linna. Piispan oli luovuttava Kuusistosta ja sen läänistä. Purku toteutui hämmästyttävän nopeasti samana kesänä.⁶⁵ Osa kiviaineksesta vietiin Turun linnan muurin raaka-aineksi. Kustaa Vaasa perusteli päätöstä talonpojille sillä, että kahden vierekkäisen linnan ylläpito voisi tulla veronmaksajille

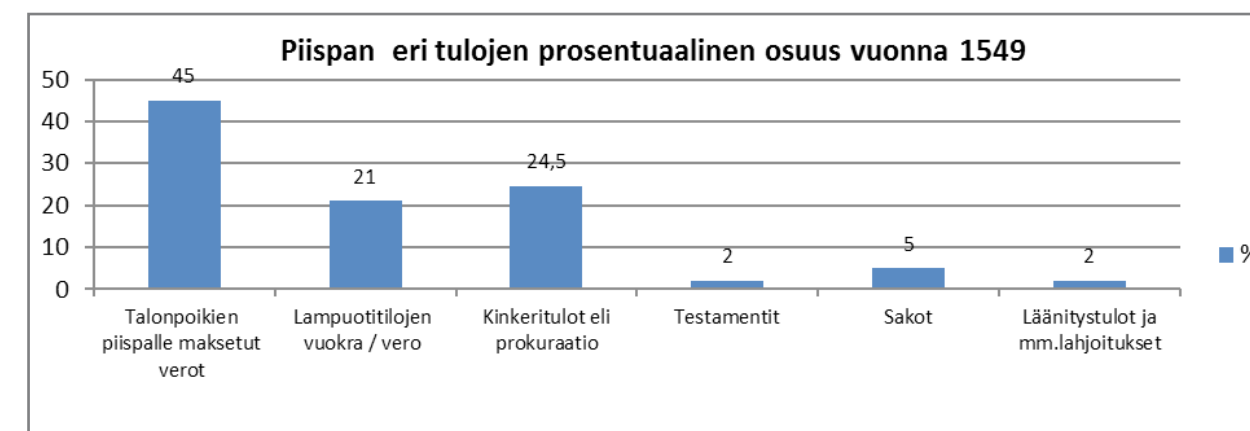
aivan liian kalliiksi.⁶⁶ Kuusiston läänistä ja siihen liittyvistä talousrakennuksista irtaimistoinen ja karjoineen muodostui kruunun omistukseen päätyneet Kuusiston karjakartano (*Kustö ladugård*).

Mielenkiintoisena yksityiskohtana Etelä-Suomen voutikunnan tilikirjassa vuonna 1541 mainitaan, että Piikkiön pitäjässä on 26 lampuotia, joista kukin lampuoti maksoi voiveron lisäksi kaksi kuormaa halkoja (*wed*) ja kuusi tynnyriä hiiliä (*kool*).⁶⁷ Edellisen vuoden maakirjassa mainitaan, että Kuusiston lampuodit tekevät sopimuksen (*stadga*) mukaan piispalle yli 200 päivätyötä.⁶⁸

Halkoja tarvittiin luonnollisesti piispan linnan tai kartanon lämmitykseen, mutta mielenkiintoinen kysymys on, mihin tarkoitukseen sydet eli hiilet tarvittiin vuosittain.⁶⁹ Linnan työmaalla tarvittiin 1400-luvulla rautaa, jonka valmistamiseen harkkohyteissä tarvittiin taas runsaasti hiiliä eli sysiä. Myös tiilen- ja kalkinpoltossa valmiiksi poltettuja sysiä saatettiin hyvinkin hyödyntää. Vero juontaa ehkä juurensa nimenomaan linnan varustamisen aikoihin, mutta sen olemassaolo ja säilyminen vielä pitkälti 1600-luvulle on mielenkiintoinen yksityiskohta ja yksi osoitus varhain syntyneestä ja yleiseen käyttöön jääneestä verotuksesta, mikä oli tavanomaista monelle muullekin Kustaa Vaasan ajan verotyypille aina 1600-luvun alkuun asti.

Piispan tulojen muodostuminen

Mistä piispa sai tulonsa asuinkartanonsa ja hoviväen ylläpitoon? Oheinen taulukko esittää tilannetta ennen piispan tulojen peruutusta. Talonpojilta kannettujen verojen määrä oli varsin suuri, lähes puolet kaikista tuloista.⁷⁰ Piispa sai verotuloina rahan lisäksi varsin mittavan määrän erilaisia luontaistuotteita, kuten suolattua lohta, turkiksia, kuivattuja haukia, leipäviljaa, maltaita ja voita. Suurista lohi- ja siikajoista nousseet arvokalat olivat piispalle merkittäviä kauppatavaroita ja ne soveltuivat hyvin myös paastonajan ruoaksi.⁷¹

Verotus osana piispan tuloja

Kymmenysverotuksella oli raamatullinen perusta, ja Suomessakin verotus vakiintui vähitellen katolisen kirkon laajentumisen myötä.⁷² Alueelliset erot olivat suuret, koska verotus oli syntynyt eri maakuntiin eri aikaan, ja toiseksi koska veroista oli vanhastaan totuttu sopimaan alueellisesti ilman keskusvallan määräystä.⁷³

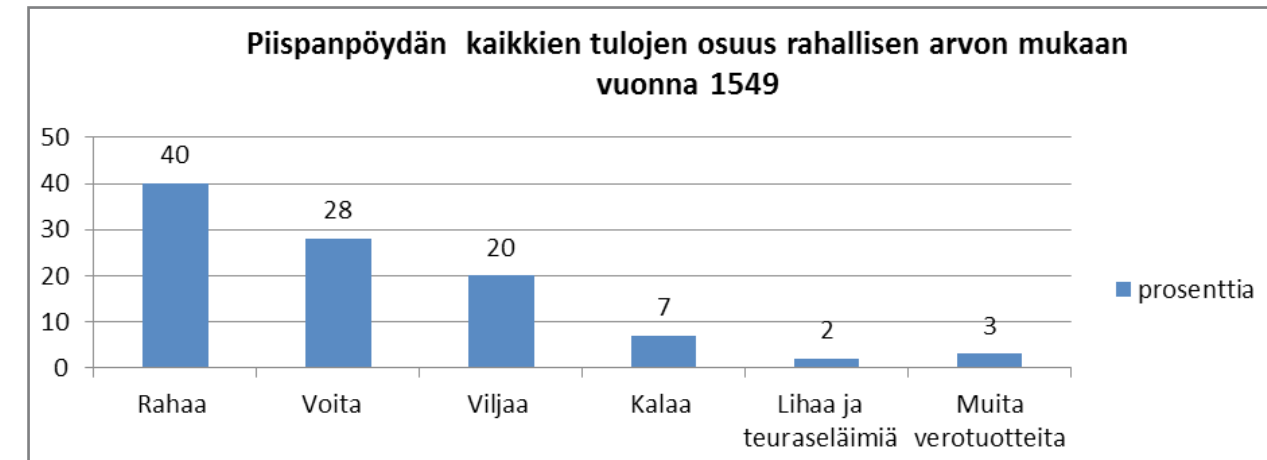
Varsinaisella kymmenysveroalueella piispa sai joko osan viljakymmenyksistä (suomalaisen oikeuden kylät) tai nokkaverovoita (ruotsalaisen oikeuden kylät). Eri sopimusoikeuden alueilla talonpojat maksoivat piispalle voim sijaan myös nokkaverohaukia tai -lohta tai Sisä-Suomen eränkäyntialueilla valkonahkoja, jotka muutettiin myöhemmin rahamaksuiksi. Rahallisesti arvioituna merkittävin talon-

pojilta ja lampuotitiloilta kannettu verotuote oli voi. Voita toki käytettiin paljon piispan hovissa, mutta se oli piispan taloudelle myös merkittävä vienti- ja kauppatuote.

Piispanpöydän kaikki tulot jakaantuivat ennen reformaatiota eri tuotteiden osalta seuraavan kuvaajan mukaisesti niiden rahallinen arvo huomioon ottaen:⁷⁴

Turun piispan verotulot kannettiin muun muassa nokkaverohaukina tai valkonahkoina. Turun museo-keskus/ Martti Puhakka.

Rahan osuus kaikista tuloista oli 40 prosenttia, mutta myös voilla ja viljalla oli varsin merkittävä osuus. Muiden tuotteiden, kuten esimerkiksi kalan osuus kaikista verotuloista oli lopulta varsin pieni.⁷⁵ Monet seurakunnat maksoivat prokuraation eli kestityksen rahana, kun se ennen oli maksettu kestitystuotteina. Myös lampuotitilat maksoivat luontaistuotteiden lisäksi vuokrana rahaa.

Piispan taloudellisen aseman muutos 1540-luvulta lähtien

Västeråsin valtiopäivien päätös reformaatiosta vuonna 1527 vaikutti merkittävästi koko hiippakunnan elämään. Myös kirkon omaisuuteen ja tuloihin puututtiin: piispojen oli luovutettava linnansa, mikä merkitsi Suomessa Kuusiston piispanlinnan tuhoamista. Piispa menetti myös itsensä määräämisoikeuden kantamiinsa veroihin. Kustaa Vaasa otti valtiolle eli käytännössä itselleen kirkon tuloista ”ylimääräisen osan” ja peruutti häntä tukeneelle aatelille suuren osan sen jäsenten aikoinaan kirkolle testamenttaamista tiloista. Tätä varten piispojen ja pappien tuloista oli luovutettava kuninkaalle luettelo. Myös kirkon arvo-omaisuus joutui pitkälti kruunulle.

Reformaatioajan ensimmäiseksi piispaksi vihittiin Martinus Skytte tammikuussa vuonna 1528. Käytännössä tämä merkitsi piispan muuttoa Tuomiokirkon pohjoispuolella sijainneeseen piispantaloon ja Kuusiston lampuottilojen pysyvää menetystä. Kruunu ryhtyi verottamaan piispalle kuuluvia tuloja, ja piispa oli tulojen suhteen osittain riippuvainen kuninkaasta. On arvioitu, että kruunun käyttöön siirtyi 1560-luvulle tultaessa reilut 2/3 aikaisemmista kirkon tuloista.⁷⁶